

11. SOCIJALNI ASPEKTI EKONOMSKOG RAZVOJA CRNE GORE

*Danilo Šuković**

Sažetak: U radu se razmatraju socijalni aspekti ekonomskog razvoja Crne Gore u XXI vijeku. Pored analize siromaštva i problema društvene izopštenosti (social exclusion), posebno se ispituju mogućnosti da socijalna politika bude u funkciji razvoja, a ne puka preraspodjela. U tu svrhu neophodno je da se primjenom koncepta društvene izopštenosti problemu siromaštva pristupa preventivno, što daje šansu pojedincima da razviju svoje kreativne sposobnosti i tako postanu značajan činilac razvoja. U ispunjenju osnovnog cilja, realizacije socijalne politike koja će biti maksimalno podsticajna i za ekonomski rast, nužno je jačati zaposlenost, što će, pored ostalog, zahtijevati otklanjanje institucionalnih barijera i fleksibilizaciju tržišta rada.

Ključne riječi: *socijalna politika, ekonomski razvoj, siromaštvo, social exclusion, zaposlenost, tržište rada*

Abstract: The paper studies the social aspects of the economic development of Montenegro in the 21st century. In addition to the analysis of poverty and the problem of social exclusion, it especially studies the possibility for the social politics to be in the function of development, and not a mere redistribution. For that purpose, it is necessary to approach the problem of poverty pre-emptively by applying the concept of social exclusion, which gives a chance to individuals to develop their creative abilities and thus become a significant factor of development. For accomplishing the basic goal of implementation of social policy that will also be encouraging for economic growth as much as possible, it is necessary to strengthen employment, which will, among other things, demand the removal of institutional barriers and labour market flexibilisation.

Key words: *social policy, economic development, poverty, social exclusion, employment, labour market*

11. 1. UVOD

Da bi Crna Gora u XXI vijeku postigla svoje ciljeve ekonomskog i društvenog razvoja, veoma je važno da socijalna komponenta u taj razvoj bude adekvatno inkor-

* Dr Danilo Šuković, Institut društvenih nauka, Beograd

porirana. To je, naravno, složen problem koji izvire iz same prirode socijalne politike. Svako društvo koje dozvoli da ima veliki jaz između bogatih i siromašnih snosi veliki rizik ne samo da bude politički nestabilno i konfliktno već da potencijalna socijalna nestabilnost na duži rok ograniči mogućnosti ekonomskog napretka.

S druge strane, ako se socijalna politika tumači na tredicionalan način i bude svedena na puku redistribuciju, tada se ograničavaju mogućnosti razvoja. Pitanje je gdje je izlaz. Naravno da se socijalna politika mora koncipirati tako da ne bude smetnja tržišnom mehanizmu i da bude van bilo kakvog scenarija koji bi mogao voditi ka uravnilovki koja se istorijski pokazala pogubnom i zbog koje je uostalom i propao stari sistem.

Za sagledavanje buduće socijalne politike, važno je takođe imati u vidu činjenicu da će Crna Gora, kao i druge zemlje u svijetu, biti izložena globalnim društvenim i ekonomskim promjenama i velikim transformacijama u oblasti rada, porodice i svakodnevnog života. Zapravo, Crna Gora treba da izgradi takav socijalni model koji će biti u funkciji jačanja konkurentnosti, a ne da bude prepreka ekonomskom razvoju, kao što je bio slučaj sa starim modelom. U prvom planu treba da budu privredni rast i otvaranje novih radnih mjesta. Zaposlenost je najbolji način da se izade iz siromaštva. Zapravo, socijalni model zavisi od opšteg privrednog napretka čijem ostvarenju treba da doprinese.

U efikasnom socijalnom modelu privredni rast i otvaranje novih radnih mjesta treba da budu u prvom planu, kao što je to slučaj kod najuspješnijih zemalja u Evropskoj uniji. Na stvaranje većeg broja radnih mjesta utiču, svakako, brojni činioci. No, treba imati u vidu da su sve evropske zemlje koje su ostvarivale, prije svjetske ekonomske krize, zaposlenost veću od 70% sprovodile aktivnu politiku na tržištu rada.

Postaje jasno da tempo ekonomskog napretka i socijalna pravda idu zajedno. Ulaganja u ljudski kapital, obezbjeđenje što je moguće višeg nivoa jednakosti životnih šansi u ranom dobu života, unapređenje stručnog obrazovanja onih koji su danas u lošijoj situaciji – sve su to mogući smjerovi koji mogu da uvećaju konkurentnost privrede i da doprinesu ostvarivanju veće jednakosti.

U Crnoj Gori ovaj cilj se može postići ako se napusti klasični i prevaziđeni koncept siromaštva i prihvati koncept social exclusion čije su prednosti u tome što on sagledava uzroke i daje podlogu da se problemu siromaštva pristupa preventivno, umjesto da se pokušaju sanirati posljedice.

Zapravo, koncept društvene izopštenosti otvara vrata da socijalna politika bude u funkciji ekonomskog razvoja i to ne samo što sprečava da veliki broj pojedinaca zapadne u siromaštvo već im daje i šansu da razviju svoje kreativne sposobnosti i tako postanu značajan činilac razvoja.

Ključna poluga je svako uključivanje društveno izopštenih na tržište rada, to jest njihovo zapošljavanje i puna integracija u društveni život.

U našoj analizi u nastavku ćemo se posebno osvrnuti na aktuelnu sliku siromaštva i problema social exclusion u Crnoj Gori, kao i na mogućnosti socijalne politike

ke da odgovori na savremene izazove ekonomskog razvoja i reduciranja siromaštva, kao i obezbjeđenja socijalne stabilnosti društva.

11. 2. SIROMAŠTVO I DRUŠTVENA IZOPŠTENOST U CRNOJ GORI

Radi sagledavanja mogućih opcija socijalne politike i posebno njenog usklađivanja sa potrebama ekonomskog razvoja, odnosno sagledavanja problema uključivanja socijalne komponente u ekonomski razvoj, nužno je prethodno sagledati faktičko stanje kako siromaštva tako i društvene izopštenosti.

11. 2. 1. SIROMAŠTVO U CRNOJ GORI

Zahvaljujući metodološki korektno izvršenim analizama Zavoda za statistiku Crne Gore (Monstat), raspoložemo sa dosta realnom slikom siromaštva u Crnoj Gori. Neprekidno od februara 2005. godine Monstat sprovodi Anketu o potrošnji domaćinstava kao nacionalno reprezentativno istraživanje. Ova anketa je usaglašena sa međunarodnim standardima i preporukama Eurostata, čime se obezbjeđuje međunarodna uporedivost podataka. Anketa o potrošnji domaćinstava je istraživanje koje se bazira na uzorku koji je zasnovan na Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2003. godine.

Na bazi ovako sprovedene ankete, Monstat je utvrdio apsolutnu liniju siromaštva za Crnu Goru za 2006. godinu koja iznosi 144,7 evra mjesečno po osobi. Primjena ove linije siromaštva pokazuje da je 11,3% stanovništva Crne Gore, ili skoro 71.000 građana, bilo siromašno 2005. i 2006. godine. Iako ne postoji jedna sveobuhvatna naučna i opšteprihvaćena definicija, prvenstveno zbog toga što se siromaštvo ne može izdvojiti iz političkog konteksta, pa je svaka njegova definicija osporavana, ipak je nesporno da siromaštvo znači oskudijevanje u materijalnom, socijalnom i emotivnom smislu. Ono podrazumijeva oskudicu u hrani, odijevanju, grijanju i drugim potrebama. Znači niži nivo ispunjenja ovih potreba u odnosu na nekog ko ima prosječne prihode. Siromaštvo umanjuje „životne šanse” i lišava mogućnosti da se živi bez bolesti, da se posjeduje pristojno obrazovanje, bezbjedan dom i sl.

Tabela 11. 1. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti u Crnoj Gori

	2005.	2006.
<i>a) Pokazatelji siromaštva</i>		
Nacionalna linija siromaštva (u evrima mjesečno po osobi)	144,68	144,68
Stopa siromaštva u %	11,30	11,30
Linija siromaštva kao % ukupne potrošnje	52,60	53,60
Prosječna potrošnja siromašnih kao % ukupne potrošnje	42,80	44,40
Ocijenjeni broj stanovnika	622.851	625.142
Ocijenjeni broj siromašnih	70.495	70.686

	2005.	2006.
<i>b) Pokazatelji nejednakosti</i>		
Prihodi		
Udio prihoda donjeg decila (najsiriromašnijih 10%)	0,017	0,022
Udio prihoda gornjeg decila (najbogatiji 10%)	0,289	0,273
Gini koeficijent (prihodi po osobi)	0,382	0,359

Izvor: Monstat: „Analiza siromaštva u Crnoj Gori”, Podgorica, 2008.

Relativno visok procenat siromašnih, kao i visok nivo Gini koeficijenta govore da je siromaštvo u Crnoj Gori ozbiljan problem i da su ekonomske nejednakosti velike za zemlju ovakvog nivoa razvoja, kakav je slučaj u Crnoj Gori. No, naše razmatranje nećemo zadržati samo na analizi siromaštva, pošto je ono jednodimenzionalni fenomen kome nedostaje dinamička dimenzija. Višedimenzionalnost problema kao i dinamički pristup obezbjeđuje analiza društvene izopštenosti (social exclusion).

11. 2. 2. DRUŠTVENA IZOPŠTENOST (SOCIAL EXCLUSION)

Analitičari siromaštva su u posljednje vrijeme sve više nezadovoljni oskudnom teorijskom konceptualizacijom i mjerenjem siromaštva. U stvari, usko shvatanje može u osnovi potcijeniti opseg i žestinu siromaštva.

Pojam društvene izopštenosti ili socijalne ekskluzije potekao je iz akademskih rasprava u Francuskoj s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina prošlog vijeka. Ukorijenjena u Francuskoj, ideja se raširila i po ostalim razvijenim zemljama Evrope. Uprkos tome, izostalo je njeno precizno značenje, pa je pojam ostao dosta nejasan. U političkom krugovima termin je često poistovjećivan sa „isključivanjem sa tržišta rada” ili sa „ekstremnom materijalnom oskudicom” ili čak sa oba ova pojma zajedno.

Siromaštvo i društvena izopštenost se razlikuju u suštini po dva osnova. Za razliku od siromaštva koje je više jednodimenzionalan fenomen i odnosi se isključivo na nedostatak materijalnih resursa, uglavnom dohotka, društvena izopštenost je multidimenzionalna i čini širok spektar oskudica kao što su nedostatak obrazovanja, pogoršanje zdravstvenih uslova, beskućništvo, gubitak porodične podrške, neučestvovanje u društvenom životu, kao i nedostatak posla. Pored toga, siromaštvo je statički pojam, dok je društvena izopštenost dinamički. Ona treba da obuhvati izvore siromaštva, odnosno društveno-ekonomske slabosti koje do njega dovode, kao i da osvijetli procese koji čine pozadinu isključenja iz društva.

Društvena izopštenost predstavlja nesposobnost individue da participira u osnovnim političkim, ekonomskim i socijalnim funkcijama društva u kome živi. Opšte je prihvaćeno da je koncept društvene izopštenosti pogodniji za analizu mnoštva tekućih društvenih problema, kao što su: nezaposlenost, nestabilnost porodice, niski prihodi, povećanje nejednakosti i sl.

Analiza društvene izopštenosti zapravo ima za cilj da pokaže da individualni razvoj zavisi mnogo više od drugih faktora, a ne samo od dohotka. Ciljevi suzbijanja

siromaštva ne treba zbog toga da se odnose samo na siromašne već i na one koji mogu biti nepismeni, koji pate od diskriminacije i koji nemaju dobru zdravstvenu zaštitu. Drugim riječima, društveno izopšteni treba da žive u ambijentu gdje mogu razviti svoje pune potencijale i voditi produktivan i kreativan život, saglasno njihovim potrebama i interesima. Time što siromašni i društveno izopšteni postaju kreativni i stiču mogućnost da razviju svoje individualne potencijale, oni ne samo da oslobađaju društvo obaveze da ih materijalno pomaže već i oni sami, podmirujući svoje potrebe, doprinose i razvoju društva.

Koliko je širok i kompleksan fenomen društvene izopštenosti pokazuju i njegova empirijska istraživanja. Da bi se došlo do ocjene koliki je dio populacije u Velikoj Britaniji društveno izopšten, odnosno lišen uslova za život koji obezbjeđuju društvenu participaciju, ispitivano je čak 60 aspekata njihovog života, kao što su ishrana, oblačenje, raspolaganje trajnim potrošnim dobrima, uslovi stanovanja, uslovi rada, zdravlje i obrazovanje, okolina, odnosi sa porodicom i prijateljima kao i rekreativne aktivnosti. Zaključeno je da je 26% populacije lišeno uslova života koji obično definišu članstvo u društvu.

Kada je u pitanju istraživanje problema društvene izopštenosti u Crnoj Gori, treba istaći da je realizovano zapaženo istraživanje ovog fenomena¹, ono naravno ne obuhvata 60 obilježja kao u Velikoj Britaniji, ali je to pionirski poduhvat, veoma značajan za sagledavanje stanja i koncipiranja strategije kako se boriti protiv društvene izopštenosti i siromaštva. Institut za strateške studije i prognoze (ISSP) i UNDP-Montenegro izvršili su prvo istraživanje društvene izopštenosti u Crnoj Gori i prvi put je kalkulisan indeks društvene izopštenosti. Za ovaj indeks korišćena su tri obilježja: ekonomski (dohodak po članu domaćinstva manji od medijalne), rad (nezaposlenost) i sociokulturološka, odnosno društvena participacija. Pored ovog indeksa analizirana su i druga obilježja društvene izopštenosti, pa njihov sumarni pregled, kada su domaćinstva u pitanju, izgleda ovako:

Tabela 11. 2. Ključni indikatori ranjivosti – izopštenosti domaćinstava
(u procentima (%) od ukupnog broja)

	Nizak dohodak (siromaštvo)	Nedovoljan pristup zdravstvenim uslugama	Zaduženost	Indeks društvene izopštenosti
Crna Gora	24.3	29.7	30.1	3.5
Sjeverni region	25.1	42.4	29.2	5.9
Južni region	20.0	24.9	12.0	1.0
Centralni region	24.8	23.9	41.1	3.2
Podgorica	23.9	23.7	38.9	3.3

Izvor: ISSP – UNDP, Montenegro

¹ Vidjeti: National Human Development Report 2009, Social Exclusion in Montenegro (radna verzija), koji su pripremili Institut za strateške studije i prognoze (ISSP), Podgorica i UNDP – Montenegro.

Posmatrano po regionima, najviše društveno izopštenih domaćinstava ima na sjeveru Crne Gore gdje je 5,9% domaćinstava nedovoljno društveno integrisano dok je na jugu samo 1% domaćinstava društveno izopšteno, a u centralnom regionu 3,2%, dok prosjek za Crnu Goru iznosi 3,5%.

Posmatrano po socijalnim grupama, društvena izopštenost domaćinstava u Crnoj Gori izgleda ovako:

Tabela 11. 3. Društvena izopštenost socijalnih grupa u % od ukupnog broja

	Nizak dohodak (siromaštvo)	Nedovoljan pristup zdravstvenim uslugama	Zaduženost	Indeks društvene izopštenosti
Crna Gora – ukupno	24.3	29.7	30.1	3.5
Primaoci socijalne pomoći	53.9	20.8	55.4	11.9
Dugoročno nezaposleni	44.3	29.0	41.0	10.0
Penzioneri	44.5	22.8	32.7	8.9
Nacionalne manjine	41.6	50.5	54.5	14.1
Lica sa invaliditetom	32.9	35.0	44.0	5.0
Raseljena lica	31.0	32.3	22.9	8.3

Izvor: ISSP i UNDP – Montenegro, Social Exclusion in Montenegro

Da bi analiza bila potpunija, nužno je sagledati i indikatore društvene izopštenosti pojedinca.

Tabela 11. 4. Indikatori društvene izopštenosti pojedinaca posmatrano po regionima (u % od ukupnog broja)

	Sjever	Jug	Centar	Crna Gora
Bez zaposlenja	11.4	4.4	8.3	8.3
Nesigurno zaposlenje	8.2	12.3	6.6	8.6
Bez obrazovanja	16.1	10.8	14.5	14.2
Nizak dohodak (siromaštvo)	26.1	19.9	25.4	24.3
Indeks društvene izopštenosti	10.2	7.8	9.2	9.2
Velika izopštenost	2.4	0.2	1.0	1.3

Izvor: ISSP i UNDP – Montenegro, Social Exclusion in Montenegro

Prema ovim istraživanjima, 9,2% stanovništva Crne Gore je društveno izopšteno, od čega je 1,3% izdvojeno kao veoma jako izopšteni.

Sumarna ocjena siromaštva, posmatrana po najugroženijim socijalnim grupama, izgleda ovako:

Tabela 11. 5. Siromaštvo i društvena izopštenost najugroženijih socijalnih grupa

	Stopa siromaštva (%)	Indeks društvene izopštenosti (%)
Primaoci socijalne pomoći	30	11.9
Dugoročno nezaposleni	12.3	10

	Stopa siromaštva (%)	Indeks društvene izopštenosti (%)
Penzioneri	15.7	8.9
Lica sa invaliditetom	11.9	5
Nacionalne manjine	36	14.1
Raseljena lica	34	8.3

Izvor: ISSP i UNDP – Montenegro, Social Exclusion in Montenegro

Prethodne serije podataka pokazuju da je problem siromaštva i posebno društvene izopštenosti u velikoj zavisnosti od položaja na tržištu rada, to jest od zaposlenosti. Čisto numerički posmatrano, moglo bi se zaključiti da siromaštvo ima takođe veliki uticaj na društvenu izopštenost no, ako se ima u vidu da nezaposlenost jako utiče i na siromaštvo, tada je sasvim izvjesno da je zaposlenost u Crnoj Gori ključni faktor kako društvene izopštenosti tako i siromaštva.

Zbog toga je zaposlenost ključni faktor za društvenu inkluziju. Nezaposlenost izlaže pojedince i porodice riziku siromaštva i zaduženosti, njima prijete opasnost slabog zdravlja, neadekvatnih uslova za stanovanje i slabog obrazovanja, kao i loše motivacije, kidanja društvenih veza i gubitka slobode i životnog zadovoljstva uopšte. Mladi su izloženi posebnom riziku s obzirom na to da je njihova društvena integritet na nižem nivou.

Zapošljavanje, s druge strane, ne donosi samo dohodak, ono pomaže integraciju ljudi u socijalne mreže, pomaže im da postignu dodatno obrazovanje, kao i da učestvuju u kulturnim događajima i raznodni. Uključivanje pojedinaca na tržište rada, to jest njihovo zapošljavanje, obezbjeđuje im društvenu inkluziju, humani razvoj i osposobljava ih da postanu samozadovoljni na duže vrijeme.

Iz ovoga proizlazi jasna preporuka da je porast zaposlenosti ključni faktor u reduciranju siromaštva i društvene izopštenosti u Crnoj Gori.

11. 3. SOCIJALNA POLITIKA U FOKUSU RAZVOJA

Socijalna politika se definiše kao promišljena intervencija države radi redistribucije resursa između njenih građana da bi se postigli ciljevi blagostanja. U klasičnom smislu, socijalna politika čini aktivnosti vlade u obezbjeđivanju novca i usluga za socijalnu zaštitu njenih građana. Ovdje se pod pojmom socijalne zaštite podrazumijevaju i izdaci za penzije, zdravstvena zaštita, obrazovanje i sl.

Radi se o sistemu blagostanja koji je različito definisan u pojedinim zemljama, ali se u suštini radi o tri tipa države blagostanja koje u svom djelu „Tri sveta socijalnog kapitalizma”, navodi danski autor Espig Andersen².

„Socijaldemokratski model” u kome postoji sistem socijalne zaštite gdje su socijalne usluge subvencionisane od strane države i dostupne svim građanima. Radi se

² Esping-Andersen, Gerta: „Three World of Welfare Capitalism” (Cambridge, Polity) 1990.

o univerzalnim beneficijama, a ne samo o davanjima za siromašne. Ovaj tip države blagostanja zastupljen je u većini skandinavskih zemalja.

„Konzervativno-korporativni tip države blagostanja” koji je zastupljen u državama poput Francuske i Njemačke, gdje socijalne mjere nijesu nužno univerzalne po svom karakteru. Stepen beneficija na koje građani imaju pravo zavisi od njihovog položaja u društvu. Ovom tipu režima socijalne zaštite nije cilj uklanjanje nejednakosti, već uspostavljanje socijalne stabilnosti, čvrstih porodičnih veza i lojalnosti državi.

„Liberalni tip države blagostanja” zastupljen je u SAD. Socijalna zaštita u ovoj zemlji je u najvećoj mjeri komercijalizovana i prodaje se na tržištu. Beneficije na osnovu materijalnog stanja dostupne su samo najsiromašnijim, ali su umnogome žigosane. Razlog tome je što se od najvećeg dijela stanovništva očekuje da sami kupuju socijalnu zaštitu na tržištu.

Ovdje je značajno naglasiti da socijalna politika ima za predmet veoma značajan dio društvenog proizvoda. Naime, u 15 zemalja EU socijalna politika je regulisala 2002. godine čak oko 30% bruto društvenog proizvoda. Po glavi stanovnika socijalni izdaci su se kretali između 9390 evra u Luksemburgu do 2239 evra u Grčkoj, dok u Velikoj Britaniji, čiji je tip države blagostanja identičan američkom, iznosili 5731 evra.

Namjene i ciljevi socijalne politike mogu se formulisati u tri glavna pravca:

- redistribucija,
- upravljanje rizicima i
- redukcija društvene izopštenosti.

Ne ulazeći u dalju elaboraciju ovih ciljeva, nužno se podsjetiti kako se u teoriji uopšte objašnjava siromaštvo. Od mnoštva teorija koje se bave siromaštvom glavne su dvije: prva koja smatra da su pojedinci sami odgovorni za svoje siromaštvo i druga koja tvrdi da siromaštvo produkuju i reprodukuju strukturalne sile u društvu. Ovi suprotstavljeni pristupi opisuju se kao „svali krivicu na žrtvu”, odnosno „svali krivicu na sistem”.

Stav po kojem su siromašni sami odgovorni za svoj nepovoljan položaj već je dugo zastupljen u ekonomskoj literaturi. Veoma odlučan u tom pogledu bio je i David Rikardo koji je tvrdio da se uopšte ne pomaže siromašnim davanjem socijalne pomoći zbog toga što se oni time destimulišu da sami svojim radom poboljšaju svoj položaj. Zbog toga je u Engleskoj, u prvoj polovini XIX vijeka, proglašeno da bilo kakva javna društvena pomoć siromašnima nije u društvenom interesu i došlo je do velike kampanje protiv siromašnih. Siromašnima su smatrani oni koji zbog pomanjkanja stručnosti, moralne ili fizičke slabosti – nijesu u stanju da postignu uspjeh u društvu. Društveni položaj smatrao se odrazom talenta i sposobnosti pojedinca. Oni koji su zaslužili uspjeh oni su ga i postigli, dok su drugi, manje sposobni, bili predodređeni na neuspjeh. Postojanje „uspješnih” i „neuspješnih” smatralo se sasvim prirodnim.

Početak sedamdesetih i tokom osamdesetih godina prošlog vijeka, ovi stavovi su doživjeli renesansu. Objašnjenja siromaštva često su tražena u načinu života siromašnih ljudi, zajedno sa njihovim pogledima na svijet. Zapravo, mnogi autori smatraju da postoji kultura siromaštva među mnogim siromašnim ljudima. Ne smatra se više da je siromaštvo rezultat nečije nesposobnosti, već šire društvene i kulturne atmosfere u kojoj se vrši socijalizacija siromašne djece. Kultura siromaštva prenosi se sa generacije na generaciju, jer mladi ljudi odmalena ne vide svrhu težnje ka nečem boljem. Umjesto toga oni se fatalistički prepuštaju životu u siromaštvu.

Gdje su slabe strane ovakvog stava? Teško je dokazati tezu da bi mnogi koji primaju socijalnu pomoć mogli da nađu posao kada bi to željeli, posebno u zemljama gdje je stopa nezaposlenosti visoka. To pokazuje i istraživanje u Velikoj Britaniji, koja čak i nema visoku stopu nezaposlenosti. U ovoj zemlji približno jedna četvrtina onih koji su siromašni ima posao, ali su im zarade suviše niske da bi se izdigli iznad granice siromaštva. Od preostalih tri četvrtine, većina su djeca, zatim oni iznad 65 godina statisti, kao i bolesni i invalidi.

Drugi pristup u objašnjavanju siromaštva, koji polazi od teze „svali krivicu na sistem”, ističe šire društvene procese kao uzroke koji stvaraju uslove siromaštva, a koje pojedinci ne mogu da prevladaju.

Autori koji zagovaraju strukturalna objašnjenja siromaštva smatraju da nedostatak ambicija među siromašnim, što se često smatra „kulturnom zavisnošću”, u stvari predstavlja posljedice njihove teške situacije, a ne uzrok. Smanjenje siromaštva nije samo pitanje promjene pojedinačnih stavova već zahtijeva mjere koje se odnose na postojanje pravednije raspodjele dohotka i resursa u društvu. Zato se zalažu za minimalnu cijenu rada ili zagarantovan dohodak, dječiji dodatak i sl., kao mjere kojima bi trebalo ispraviti dugotrajne socijalne nejednakosti. Oni siromašne vide kao žrtve, a ne kao parazite koji zloupotrebljavaju sistem.

Ako bi se nekritički prihvatio stav da siromaštvo zavisi isključivo od strukture samog društva, to bi značilo da siromašni jednostavno pasivno posmatraju tešku situaciju u kojoj se nalaze što je, naravno, teško prihvatiti. Ovo i zbog toga što su mnoga istraživanja pokazala da siromaštvo nije trajna situacija. Stopa izbjavljenja iz siromaštva u nekim zemljama je i preko 50%. Ulazak u siromaštvo, kao i izlazak iz nje, fluidniji je nego što se pretpostavljalo, što znači da siromaštvo ne zavisi od strukturnih sila i da pojedinci ne moraju ostati stalno siromašni.

Pored toga što nema saglasnosti oko uzroka siromaštva, veliki problemi su nastali i oko njegovog mjerenja, to jest kako odrediti njegove apsolutne i relativne granice. Nastala je potreba šireg shvatanja siromaštva iz čega je proizašao pojam društvene izopštenosti (social exclusion).

Koncept društvene izopštenosti je širi od pojma siromaštva. Društvena izopštenost se fokusira na interakciji između pojedinaca i na njihovom socijalnom, pravnom i ekonomskom okruženju i identifikaciji barijera za participaciju u društvenom životu, kao što su:

- institucionalne barijere (diskriminacija, nedostatak infrastrukture);
- marginalizacija zbog koje se gube društveni kontakti i sl.;
- lične barijere, kao što su loše obrazovanje zbog čega takve osobe mogu biti permanentno isključene sa tržišta rada.

Društvena izopštenost se manifestuje na različitim nivoima, kao što su:

- nezaposlenost, posebno dugoročna nezaposlenost koja sprečava ili limitira pristup resursima i aktivnostima koji su inače na raspolaganju za ostale građane;
- nedostatak ili ograničenje pristupa zdravstvu, obrazovanju i drugim važnim uslugama koje pruža država;
- odsustvo prava na minimalnu naknadu i ograničen pristup tržištu rada;
- ograničen pristup demokratskim procesima donošenja odluka u društvu kao i neuključenost u društveni život zajednice i njenih organizacija.

Koncept društvene izopštenosti je multidimenzionalan i višeslojan, zbog čega se društveno izopštene osobe suočavaju sa brojnim barijerama na putu uključivanja u društveni život. Tako, na primjer, nezaposlenost vodi u siromaštvo jer kontinuirano odsustvo sa tržišta rada ima za rezultat finansijsku zavisnost i nužnost socijalne pomoći.

U suštini, prednost koncepta društvene izopštenosti, u odnosu na klasični pristup siromaštvu, je u tome što on sagledava uzroke i daje podlogu da se problemu siromaštva pristupa preventivno, umjesto da se pokušaju sanirati posljedice. Zapravo, koncept društvene izopštenosti otvara vrata da socijalna politika bude u funkciji ekonomskog razvoja i to ne samo što sprečava da veliki broj pojedinaca zapadne u siromaštvo već im daje i šansu da razviju svoje kreativne sposobnosti i tako postanu značajan činilac razvoja.

11. 4. UMJESTO ZAKLJUČKA

Crna Gora raspolaže dosta pouzdanim izvorima podataka o socijalnoj situaciji i posebno je značajno istaći važnost prvih, zapravo pionirskih poduhvata istraživanja problema *social exclusion*, kao novog i modernog koncepta fenomena siromaštva.

Prethodna analiza je pokazala da je problem siromaštva i posebno *social exclusion* u velikoj zavisnosti od položaja na tržištu rada, to jest od zaposlenosti. Zbog toga je zaposlenost ključni faktor za društvenu inkluziju, za reduciranje siromaštva i za obezbjeđenje socijalne stabilnosti društva.

S druge strane, kako to pokazuje Monstat, značajno smanjenje siromaštva u Crnoj Gori je moguće kroz ujednačen rast. Godišnji rast od 1% tokom narednih 5 godina bez promjena u raspodjeli ekvivalentne potrošnje domaćinstava treba da dovede do pada stope siromaštva sa 11,3% na 8,9%. Ako se prosječna stopa poveća na 3% godišnje, što je naravno vrlo vjerovatno da će ostvariti, nakon petogodišnjeg perioda projektuje se pad siromaštva na 5,7%. Godišnja stopa rasta od 3% tokom 10 godina treba da smanji stopu siromaštva na 2,6%. Smanjenje siromaštva moglo bi biti ve-

će ako se rast potrošnje bude dešavao paralelno sa smanjenjem nejednakosti, to jest ako bi Gini koeficijent umjesto sadašnjih 0,36 bio oko 0,30.

Oslanjanje na koncept *social exclusion* i rast zaposlenosti kao najpouzdaniji način za socijalnu inkluziju i reduciranje siromaštva u velikoj mjeri je zavisno od efikasnosti tržišta rada Crne Gore. Zapravo, visoka nezaposlenost i jake institucionalne barijere za što slobodnije i efikasnije tržište rada ozbiljna su zapreka za realizaciju ovog koncepta. Zbog toga je nužno uvoditi mjere za postizanje veće fleksibilnosti i efikasnosti tržišta rada, kako bi se stvorili uslovi za porast zaposlenosti i njegov pozitivan uticaj na reduciranje siromaštva i društvene izopštenosti.

LITERATURA

- [1] „Analiza siromaštva u Crnoj Gori”, Zavod za statistiku Crne Gore, Monstat, Podgorica, 2008.
- [2] Baldoch, J., Manning N. and Vickerstaff S.: *Social Policy*, second edition, Oxford, University press, 2003.
- [3] Gerta, Esping-Andersen: *Three world of Welfare Capitalism*, Cambridge, Polity, 1990.
- [4] Gidens, Entoni: *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, 2009.
- [5] National Human Development Report, 2009: *Social Exclusion in Montenegro*, Institut for Strategic Studies and Prognoses (ISSP) i UNDP- Montenegro, Podgorica, 2009.
- [6] Šuković, Danilo: „Država blagostanja i društvena izopštenost”, u Zborniku radova: *Pojedinac i država*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2005.
- [7] Šuković, Danilo: *Tržište rada i ekonomske nejednakosti*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2006.
- [8] *The New Economics of Sustainable Development James Robertson*, Evropska komisija, 2005.
- [9] Vukotić, Veselin: *Koncepcijske osnove novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori*, CID, Podgorica, 1998.
- [10] Vukotić, Veselin: *Makroekonomski računi i modeli*, CID, Podgorica, 2000.

